

Városfejlesztési folyamatok elemzése a képességszemlélet alapján (Összegzés és tézisek)

*Bajmócy Zoltán – Gébert Judit – Málóvics György – Juhász Judit –
Méreiné Berki Boglárka – Pataki György – Elekes Zoltán – Páli-Dombi Judit*

Jelen összegző fejezet a kötet tanulmányainak legfontosabb eredményeiről nyújt áttekintést. Legfontosabb állításainkat sorba rendezve egyrészt rövid betekintést szeretnénk nyújtani a helyi gazdaságfejlesztés képességszemlélet-alapú megközelítésébe azok számára, akiknek nem áll módjában a teljes kötetet elolvasni. Másrészt állításaink tézisszerű megfogalmazásával szeretnénk megteremteni érveink tudományos megvitatásának lehetőségét. E fejezetben csak alapvető állításaink kimondására van lehetőségünk. Az alátámasztó okfejtéseket, empirikus eredményeket a kötet fejezetei tartalmazzák.

Kulcsszavak: helyi gazdaságfejlesztés, képességszemlélet, megyei jogú városok

1. A helyi gazdaságfejlesztés körvonalai a képességszemléletben

A helyi gazdaságfejlesztés végső soron a helyben élők helyzetének javítására törekszik. Egy fejlesztési beavatkozás akkor tekinthető kívánatosnak, ha annak eredményeként a helyi közösségnek „jobb lesz” az élete. Éppen ezért a helyi fejlesztés teljes elméleti építményét és gyakorlati beavatkozásait alapvetően befolyásolja az, hogy milyen felfogást alakítunk ki a jobb élet, társadalomtudományi fogalomhasználattal élve a jólét/jóllét fogalmával kapcsolatban.

Munkánk során áttekintettük a képességszemlélet érvei mellett annak legfontosabb alternatíváit is a jóllét értelmezésével kapcsolatban (pl. haszonelvűség és jólétiség, alapvető javak elmélete, erőforrások elmélete, alapvető szükségletek elmélete). A képességszemlélet nem azt állítja, hogy ezek helytelenek, csupán arra igyekszik rávilágítani, hogy ezek az elméletek *nem elegendőek*, ha valaki az emberek jóllétéről akar megállapításokat tenni. A képességszemlélet *bővebb információs bázisra* épít, több szempontot vesz figyelembe, mint alternatívái (köztük a közgazdaságtanban jelenleg uralkodó haszonelvű megközelítés). A képességszemlélet mellett elköteleződve felvázoltuk a *képességszemlélet-alapú helyi gazdaságfejlesztés körvonala*it. E megközelítés nyílttá és megvitathatóvá teszi a helyi fejlesztésekkel kapcsolatos (szükségszerűen meglévő) értékelköteleződéseket. Nem abban különbözik tehát más megközelítésektől (pl. amelyek a növekedésre, versenyképességre, innovációs képességre koncentrálnak), hogy értékterhelt, hanem, hogy ezt felismerve az értéktartalmat világgossá és vitathatóvá teszi, arra a szereplőknek lehetősége van a folyamat során reflektálni.

A képességszemlélet középpontjában az egyének által jó okkal¹ értékesnek tartott tevékenységek/állapotok állnak. A *helyi gazdaságfejlesztés célja* a helyben élők képességeinek (az általuk ténylegesen választható tevékenységek/állapotok körének) a kibővítése. Minthogy az egyének különböző dolgokat tarthatnak értékesnek, így a helyi fejlesztések kiindulópontja egy társadalmi döntési helyzet: a közösség által értékesnek tartott képességek körének megadása. Ebből az is következik, hogy a helyi fejlesztések céljára vonatkozó tudás (mitől lesz jobb a közösségnek? mit fejlesszünk?) létrehozása elképzelhetetlen az érintettek széles körének részvétele nélkül.

A képességszemléletben a *fejlesztési folyamat alakításának lehetősége* (az ágencia) egy speciális képesség. Az a jóllét összetevője, így önmagában is értékes (amellett, hogy mint eszköz is fontos lehet a szereplőknek, hiszen a részvétel segítségével előmozdíthatják az általuk kívánatosnak tartott fejlesztési eredményeket). A fejlesztés érintettjei tehát nem csupán passzív befogadók, hanem a fejlesztési folyamat tevékeny alakítói is.

A képességszemlélet-alapú helyi gazdaságfejlesztés bővebb információs bázisra épít, mint a jelenleg uralkodó gazdaságfejlesztési megközelítések, amelyek csupán a jóllét eszközeire (pl. jövedelem, versenyképesség, innovációs képesség) koncentrálnak, és feltételezik, hogy ezek megléte aztán elvezet a célok eléréséhez (pl. növekvő életszínvonal, életminőség). Ezeket a megközelítéseket *eszközorientált megközelítéseknek* neveztük, hiszen a képességszemlélet alapján értékelve őket a jóllét eszközeire és nem annak összetevőire irányítják figyelmüket. Ezzel szemben a *képességszemlélet-alapú helyi gazdaságfejlesztés egyaránt irányul* a jóllét összetevőire (az értékesnek tartott tevékenységekre/állapotokra), a jóllét eszközeire, illetve az eszközök tényleges használatát korlátozó tényezőkre (az úgynevezett átváltási tényezőkre).

Tézis 1. A helyi gazdaságfejlesztés elvárható jellemzői

A képességszemlélet érvei alapján a helyi gazdaságfejlesztéstől elvárható legfőbb jellemzők:

- (1) A fejlesztés célja a közösség tagjai által értékesnek tartott képességek körének bővítése. A fejlesztés tehát a jóllét összetevőiből és nem eszközeiből indul ki.
- (2) A jóllét összetevőire, eszközeire, és az eszközök tényleges használati lehetőségeire egyaránt irányuló figyelem.
- (3) A helyi fejlesztések mögött meghúzódó értékalköteleződések és érdekviszonyok nyíltá tétele, és széles körű részvételen alapuló nyílt megvitatása.
- (4) A helyi gazdaságfejlesztésre vonatkozó tudás létrehozása (és érvényességének megítélése) kapcsán különböző tudásformák (pl. szakértői és helyi) kombinálása.
- (5) Az érintettek lehetősége arra, hogy a fejlesztési folyamatok aktív alakítói (ágensei) lehessenek.

A képességszemlélet-alapú helyi gazdaságfejlesztés szerint a fejlesztés mögött meghúzódó értékválasztási döntések a célok meghatározása mellett az eszközök kiválasztása során is relevánsak. A fejlesztés eszközei társadalmi viszonyokat és ily módon értékalköteleződést hordoznak magukban. A fejlesztés eszközei és célja így

¹ A képességszemlélet szerint „értékeinket csak akkor tudjuk megfelelő tájékozottsággal és nem mások irányítása alatt kialakítani, ha egymással nyíltan kommunikálhatunk és vitatkozhatunk” (Sen 2003, 240. o.). Erre utal a „jó okkal” kifejezés.

kölcsönösen befolyásolják, meghatározzák egymást. Ez a helyi fejlesztés jelenleg uralkodó (pl. növekedésre, versenyképességre, innovációs képességre fókuszáló) megközelítése esetén is igaz, csak nem válik nyílttá. A képességszemléletben viszont ennek nyílttá tételét számos mechanizmus segíti. A helyi gazdaságfejlesztés *logikája* ennek megfelelően:

1. Az értékesnek tekintett képességek körének meghatározása (amelyek kibővítéséhez a fejlesztés hozzá kíván járulni).
2. Az eszközök célokhoz rendelése.
3. Az eszközök tényleges használati lehetőségének vizsgálata.
4. A megvalósított beavatkozás hatásainak értékelése a képességek szemszögéből és ennek visszacsatolása a fejlesztési folyamatba.

Munkánk során empirikusan vizsgáltuk a hazai vidéki nagyvárosok helyi fejlesztési folyamatait a képességszemlélet alapján kialakított elemzési keretünk segítségével. A 23 hazai megyei jogú város helyi fejlesztési dokumentumai mellett három városban (Kecskemét, Szeged és Pécs) félig strukturált mélyinterjúkat készítettünk a helyi fejlesztés szereplőivel. Mindezeket a szövegeket az elemzési keretünk kategóriái mentén dolgoztuk fel (kvalitatív tartalomelemzés segítségével). Az elemzés egyik része a megvalósuló helyi fejlesztések információs bázisára vonatkozott. Vizsgálódásunknak ezt a részét a *lehetőségek aspektusának* neveztük. Az elemzés másik része arra fókuszált, hogyan és milyen keretek között zajlanak a fejlesztési folyamatok. Vizsgálódásunknak ezt a részét a *folyamatok aspektusának* neveztük.

2. A helyi fejlesztések lehetőség-aspektusa a hazai megyei jogú városokban

A helyi gazdaságfejlesztés szereplői, amikor a fejlesztés céljáról beszélnek, akkor többnyire nem tesznek különbséget a jóllét összetevői és eszközei között. Ennek megfelelően figyelmen kívül hagynak olyan információkat, amelyek a képességszemlélet szerint befolyással lehetnének a fejlesztésekről alkotott értékítéletükre. Ilyen figyelmen kívül hagyott információk lehetnek például az átváltási tényezők, amelyek befolyásolják, hogy egy eszközzel hogyan tudják a helyi lakosok végezni vagy elérni a számukra értékes tevékenységeket/állapotokat.

A fejlesztési dokumentumokban szereplő konkrét projektervek célja is elsősorban infrastruktúra építése, vagyis a jóllét eszközeinek létrehozása, nem pedig értékes tevékenységekre/állapotokra való lehetőség megteremtése. Az a vélekedés tehát, hogy az eszközök birtoklása automatikusan megteremti a birtoklója számára a jóllétet, tetten érhető az elemzett fejlesztési dokumentumokban és interjúk többségében is.

Amikor azonban az interjúalanyok arról beszélnek, hogy milyen dolgokat hiányolnak, miért sikertelenek bizonyos fejlesztések, akkor már az *eszközök használatával* kapcsolatos dolgokat (átváltási tényezőket és tevékenységeket/állapotokat) említene.

Tézis 2. A jóllét összetevőinek és eszközeinek összemosása

A helyi fejlesztési dokumentumok és az interjúalanyok a fejlesztés céljairól szólva nem tesznek különbséget a jóllét eszközei és azok használati lehetősége (a fejlesztés eszközei és céljai) között. A helyi fejlesztési folyamatok szereplői többségében olyan dolgokat jelölnek ki célként, amelyek a képességszemlélet szempontjából csupán a jóllét eszközei. Amikor azonban az interjúalanyok hiányról beszélnek, akkor sokszor megteszik ezt a különbségtételt, azaz tulajdonképpen értékesnek tartott tevékenységeket/állapotokat hiányolnak.

Néhány interjúalany se nem eszközöket, se nem tevékenységeket/állapotokat, hanem *értékeket* nevez meg célként (például fenntarthatóság, esélyegyenlőség). Ezért úgy tűnik, hogy egyes érintettek gondolkodásában – legalábbis a célok tekintetében – ugyan nem jelenik meg az eszközök és a tevékenységek/állapotok közötti különbségtétel, de az eszközök birtoklása mellett értékeket vesznek figyelembe. Ez az eszközökre irányuló kizárólagos figyelemnél bővebb információs bázist jelent.

A dokumentumok és az interjúalanyok szóhasználatában és gondolkodásmódjában egyaránt a konvencionális gazdaságfejlesztési zsargon dominált. Mindez nem azt jelenti, hogy a helyi fejlesztés szereplői ne tartanának fontosnak bizonyos értékeket a fejlesztések kapcsán (pl. fenntarthatóság, esélyegyenlőség). Arról van szó, hogy amikor megoldásokat keresnek, akkor elsősorban a szokásos sablonokban, fogalmakban gondolkodnak. A megoldáskeresés során leginkább a gazdasági bázis modell és az üzleti környezet fejlesztésének modelljei fedezhetők fel. A helyi fejlesztés tényleges folyamata elsősorban a fizikai (hard) infrastruktúra előállítására fókuszál. A jelenleg uralkodó fejlesztési megközelítésektől (gazdaság elsődlegessége, „nagy megoldások”, növekedési paradigma, versenyképesség stb.) lényegileg különböző, nyíltan értékalapú fejlesztési elképzelések elemei csupán néhány interjúalanynál jelentek meg.

Tézis 3. A bevett gondolkodási sémák keretezik a megoldáskeresést

A helyi fejlesztési folyamatok szereplőinek gondolkodását áthatják a jelenleg uralkodó gazdaságfejlesztési elképzelések sémái. Még a jelenlegi folyamatokat kritizáló, illetve alternatív értékeket fontosnak tartó szereplők is sokszor ezen sémák mentén (pl. gazdasági bázis modell, az üzleti környezet fejlesztésének modelljei, szokásosan alkalmazott eszközök) keresik a megoldásokat.

A városfejlesztési koncepciókban és az integrált településfejlesztési stratégiákban szereplő céloknak nincs valódi jelentősége a tényleges helyi fejlesztési folyamatok szempontjából. Erre több dologból is lehet következtetni. Egyrészt a dokumentumokban található projektterveknek nincs közvetlen köze a célokhöz, vagy a helyzetelemző részekhez. Másrészt az interjúalanyok célként inkább (bár nem kizárólag) konkrét projektterveket neveznek meg. Harmadrészt az interjúalanyok többségének véleménye szerint a városfejlesztési dokumentumoknak kevés köze van a helyi gazdaságfejlesztés tényleges folyamatához.

A dokumentumelemzés szerint a felülvizsgálat és a monitoring csupán néhány fizikai infrastruktúrára vonatkozó adat felvételéből áll. Ha helyenként szó is esik a felülvizsgálattal kapcsolatos társadalmi részvételről, annak módja homályban marad. Ráadásul ugyanaz a szervezet felelős a stratégia végrehajtásáért, mint a monitoringért és felülvizsgálatért, nincsen tehát olyan külső intézmény, amely számon kérhetné a stratégia végrehajtását. Azaz a helyi fejlesztési *folyamatok tanulságainak visszacsatolására való lehetőség szűk.*

Tézis 4. A helyi fejlesztési folyamatok információs bázisa

A helyi fejlesztési folyamatok információs bázisa túlságosan szűk. Jelentős mértékben hiányoznak a jóllét összetevőivel (az értékes tevékenységekkel/állapotokkal) az átváltási tényezőkkel (a jóllét eszközeinek tényleges használati lehetőségével), valamint a korábbi időszakok tanulságaival kapcsolatos információk.

Válaszolva a lehetőség-aspektus vizsgálata mögötti kutatási kérdésünkre, hogy „milyen a hazai helyi fejlesztési folyamatok információs bázisa?“, röviden azt mondhatjuk, hogy szűk. Ez egyaránt igaz a célok tartalmára, a helyzetelemzésre és a visszacsatolásra is. Az az előfeltevés, hogy az eszközök birtoklása automatikusan megteremti a birtoklója számára a jóllétet, tetten érhető az elemzett fejlesztési dokumentumokban és az interjúk többségében. Úgy véljük, ez a berögződés eredményezheti, hogy a helyi fejlesztési folyamatok információs bázisából hiányoznak az átváltási tényezőkről, és az előző fejlesztési időszak tanulságairól szóló információk. Emellett néhány interjúalany gondolkodásában már megjelent az érték alapú fejlesztés gondolata, ám a megoldáskeresési sémák ekkor is több esetben az uralkodó elképzelésekhez nyúlnak vissza.

3. A helyi fejlesztések folyamat-aspektusa a hazai megyei jogú városokban

A képességszemléletre alapozó elemzés segítségével felszínre hoztuk a helyi fejlesztési folyamatok mögötti értékelköteleződések. Számos szereplő azt tartaná kívánatosnak, ha a helyi fejlesztési folyamatok olyan értékekre építenének, mint a fenn-

tarthatóság, az emberközpontú fejlesztés, a társadalmi igazságosság vagy a helyi tudás fontosságának elismerése.

Ugyanakkor szinte egyöntetű volt a szereplők véleménye a tekintetben, hogy a jelenlegi (és közelmúltbeli) fejlesztési folyamatok nem ilyen értékekre építenek. Még ha esetleg meg is jelennek azok a retorikában (mint például a fenntarthatóság), akkor azokat kiüresítve, inkonzisztens módon használják.

A fejlesztés gyakorlatát valójában egy sajátosan *kettős értékelköteleződés* irányítja. Egyrészt felfedezhetők olyan „főáramú” értékek, mint a „nagy megoldások” keresése, a nagy szereplőkre irányított figyelem, a jövedelemtermelő képesség (versenyképesség) előtérbe helyezése más aspektusokkal szemben. Másrészt talán még az előbbinél is nagyobb jelentősége van egyfajta pragmatikus hozzáállásnak: azt fejlesztjük, amire pénzt adnak; vagy amit a kormányzat vagy az országos pártpolitikai irányvonalak számunkra kijelölnek (függetlenül attól, hogy ez a településnek érdeke-e vagy sem). Legjobb esetben a helyben fontosnak gondolt fejlesztési ötleteket megpróbálják „álruhában” ezekhez az irányokhoz igazítani. Emellett határozottan megmutatkozott a döntéshozó hatalommal bíróknak egy sajátos pótlólagos motivációja: a rövid távú politikai előnyszerzés (amely a politikai értelemben látványos akciók felé tolja el a helyi fejlesztést). Emellett a szereplők észlelése szerint markánsan jelen van a korrupció, amikor az egyéni haszonszerzés motivációja világosan a közérdek elé kerül.

Tézis 5. A helyi fejlesztési folyamatok mögötti érték elköteleződés

A helyi fejlesztési folyamatok a gyakorlatban olyan értékekre építenek, amelyekkel a szereplők jelentős része nem ért egyet. Számos helyi szereplő, köztük a fejlesztési folyamatban politikai vagy szakértői felhatalmazással részt vevő szereplők is fontosnak tartanak olyan értékeket, mint a fenntarthatóság, a társadalmi igazságosság. Ugyanakkor ezen értékek legfeljebb jelszavakként köszönnek vissza a valós fejlesztési folyamatokban, kiüresített tartalommal.

A helyi fejlesztés számos érintettje számára önmagában is *értékes a részvétel lehetősége*, míg a szereplők egy másik része számára a részvételt mint eszköz bírt jelentőséggel: annak segítségével előmozdhatják az általuk értékesnek tartott fejlesztési kimeneteket. Ugyanakkor nem minden szereplő tartja szükségesnek, vagy kívánatosnak a széles körű részvétel; a politikai vagy szakértői felhatalmazáson alapuló jelenlegi rendszert megfelelőnek vélik.

Ugyanakkor önmaga részvételét a fejlesztési folyamatok alakításában senki nem gondolja szükségtelennek. Ez nem jelenti azt, hogy ne választanák tömegesen a szereplők a távolmaradást. Ám ennek oka elsősorban az, hogy a számukra adódó részvételi lehetőségeket nem kínálják a fejlesztési folyamatok alakításának (az ágenciának) a valódi lehetőségét.

Tézis 6. A részvétel mint érték elismerése

Miközben a szereplők nem egységesek abban, hogy a részvételt értéknek tekintik-e, e megosztottság mindig „mások” részvételével kapcsolatos. A széles körű részvétellel kapcsolatos negatív attitűdöt olyan szereplők képviselik, akik (politikusai, apparátusbeli vagy szakértői pozíciójuk alapján) maguk aktív részesei a fejlesztési folyamatoknak. E körből nem mindenki képviseli ezt az álláspontot, de akik ezt képviselik, azok ezen körből kerülnek ki.

A képességszemlélet a folyamat elemzése során elsősorban arra kérdez rá, hogy a szereplőknek milyen lehetősége van a fejlődési folyamat alakítójává, ágensévé (és nem csupán „elszenvedőjévé”) válni. Így a képességszemlélet-alapú vizsgálódásnak a tervezési folyamat során lefolytatott partnerségi eljárás „terei” mellett, a folyamatok alakításának más csatornáit is vizsgálat tárgyává kell tennie. Ennek megfelelően mi a helyi fejlesztési folyamatok alakításának három „terét” vizsgáltuk: (1) a *zárt teret*, amelyben a szereplők felhatalmazásuk, pozíciójuk alapján vesznek részt (pl. Közgyűlés, apparátus, tervezők); (2) a *hívott teret*, amelyet az érintettek bevonásának formális csatornáját jelenti a tervezési folyamat során (pl. partnerségi folyamat, „társadalmasítás”); illetve (3) a *szerezett teret*, amelyet az érintettek maguk alakítanak ki, hogy hangot adjanak szempontjaiknak (pl. demonstrációk, sajtónyilvánosság).

A helyi fejlesztés érintettjei nagyon különböző lehetőséggel rendelkeznek a tekintetben, hogy a folyamatok valódi alakítójává (ágensekké) válhassanak. A helyi fejlesztésekre igen jelentős befolyással vannak az országos szinten (részint a központi kormányzat, részint az országos hatókörű intézmények által) hozott döntések. A globális szint (multinacionális vállalatok és az Európai Unió) befolyását jóval kisebbnek észlelik a szereplők. A folyamatok érdemi alakításának lehetősége jelentősen összefügg a hatalomgyakorlás rejtett csatornáihoz való hozzáféréssel, a központi kormányzattal ápoltságokkal és a gazdasági erővel.

A helyi fejlesztésekkel kapcsolatos döntések meghozatalában valójában *a szereplők nagyon szűk köre vesz részt*, akik egy része ráadásul nem is helyi szereplő. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a partnerségi folyamat nem tölti be funkcióját, vagy hogy az érintettek nehezen tudnak maguktól hangot adni szempontjaiknak. A folyamatok alakításának lehetősége még a politikai vagy szakértői felhatalmazással bíró szereplők (pl. közgyűlési képviselők, tervezők) többsége számára sem adott.

A fejlesztés *nemzeti szintről érkező kereteit* a helyi szereplők alkalmatlannak találják, amelyek inkább hátráltatják, mint segítik őket. E keretek nem teszik lehetővé a helyi sajátosságok érdemi megjelenítését, kiszámíthatatlanok, a helyi szereplők számára sokszor érthetetlenek; túlságosan rövid időkeretet szabnak, és számos módon csökkentik az érdemi bevonás lehetőségeit. Ugyanakkor a helyi szereplők egy része úgy észleli, hogy a helyi hatalmi központ készséggel alkalmazkodik e feltételekhez, és ezekkel „takarózik”, miközben neki sem érdeke az átlátható, részvételi helyi fejlesztési folyamat.

A Közgyűlés és annak Bizottságai sem az értékek megvitatásának nem képezik színterét, sem a szakértői támogatással hozott „felelős döntéshozatal” nem érhető tetten működésükben. A végletekig lecsupaszított intézmények (pl. igazodás az országos pártpolitikai irányvonalakhoz, frakciófegyelem, korlátozott informálódási lehetőség) az információs bázist minimálisra szűkíti. A helyi képviselők sokak szerint (és saját bevallásuk szerint is) szite teljesen tájékozatlanok, amikor helyi fejlesztési döntéseket hoznak. Ez különösen igaz a helyi fejlesztési dokumentumok elfogadására. Az elfogadott városfejlesztési koncepciók és integrált településfejlesztési stratégiák csak kis részben formálják a helyi fejlesztési döntéseket. A támogató szakértők arról számolnak be, hogy a számukra adott keretek akadályozzák a szakmai munkát (még ha teljesen nem is lehetetlenítik el).

Tézis 7. A zárt tér: a felhatalmazáson és pozíción alapuló részvétel

A döntéshozatal zárt terének intézményei (pl. tervezést keretező szabályok, Közgyűlés, Bizottságok, képviseleten alapuló részvétel) a szereplők szinte egyöntetű észlelése szerint, nem töltik be funkciójukat. A képviseleti és szakértői hatalmon alapuló döntés-előkészítési és döntéshozatali mechanizmus jelen formájában sem a szükséges szempontok becsatornázására, sem a megfelelő minőségű tudás létrehozására, sem az értékviták lefolytatására, sem az informált döntések meghozatalára nem alkalmas.

A fejlesztési tervek kialakítása kapcsán a városok eltérő *hívott tereket* alakítanak ki a nevesített partnerek és a lakosok részére². Ezekben a hívott terekben elvileg a szereplők széles köre számára adott a részvétel lehetősége: jogszabályilag senki nem korlátozza őket abban, hogy részt vegyenek. Ám a korlátozás hiánya a valóságban mégsem válik a részvétel tényleges lehetőségévé. Számos tényező akadályozza az érintetteket a hívott terek használatában.

Valójában a hívott terek *nem töltik be a tőlük elvárható funkciókat*. Egyrészt alapvetően a helyi fejlesztési dokumentok készítése kapcsán jönnek létre. Ahogy a fejlesztés egyre konkrétabb lépések felé halad, úgy tűnnek el a részvételi elemek. Másrészt a szereplők (az előre kijelölt keretek mellett) a részvétel nagyon alacsony fokozataival találkoznak e terekben. Arnstein (1969) részvételi létráján elhelyezve: a lakosok esetén a részvétel hiányát jellemző módok (manipuláció és terápia) mellett leginkább a tájékoztatás jelenik meg. A nevesített partnerek esetén meghatározó elemként belép e mellé a konzultáció. Ám még ez is csak a szimbolikus részvételt testesíti meg, valódi biztosítékokat nem kínálva.

Az érintettek általános észlelése tehát az, hogy a hívott terekben számukra részint *alkalmatlan keretek között*, biztosítékokat nem kínáló és a *deliberációt nélkülöző módon* vitathatnak meg olyan ügyeket, amelyek szerintük nem a helyi fejlesztések leglényegesebb momentumai. A szempontjaik tényleges érvényesülése esetleges. A meghívás csupán a megvitatásra szól; a döntéshozatal vagy az ellenőrzés kapcsán nincs

² Míg az előbbire általában partnerségi folyamatként utalnak, addig az utóbbit jellemzően társadalmasításnak nevezik a dokumentumok.

tényleges befolyásolási lehetőségük. Ennek megfelelően nem csoda, hogy jelentős szerepet kapnak a részvétel „mentális korátai”: azok az önkorlátozó mechanizmusok, amelyek révén a szereplők saját magukat tartják távol a részvételtől (mert nem tudnak azonosulni a mögöttes értékekkel, a folyamat kereteivel, nem látják értelmét, vagy korábban kellemetlen tapasztalatokat szereztek).

A hívott tér működését a tervezői oldal sem feltétlenül tartja megfelelőnek (bár ebben megoszlanak a vélemények). Sok tekintetben a tervezői oldal a meghívottakhoz hasonlóan csalódott a folyamatokkal kapcsolatban (akár a kívülről kapott keretek miatt, akár a megvalósult részvételi folyamatok sikertelensége miatt). Ugyanakkor ki kell emelni, hogy negatív tapasztalatok olyan eszközök használatából erednek, amelyek nem megfelelő keretek között, a részvétel nagyon alacsony fokozatait kínálták, és számos folyamat-menedzselési hibával bírtak. Így a valódi részvételi folyamatokat érő bírálatok érvényessége igen alacsony.

Tézis 8. A hívott tér: az érintettek bevonása a helyi fejlesztési döntésekbe

A helyi fejlesztés partnerségi folyamatai nem kínálnak valódi részvételi lehetőségeket a meghívottak számára, amelynek okai:

- (1) a partnerségi folyamat nem az érintettek számára releváns ügyekben zajlik;
- (2) a partnerségi folyamat előre adott (a szereplők szemszögéből nem befolyásolható és sokszor nem megfelelő) keretei;
- (3) a megvalósuló részvétel nagyon alacsony fokozatai, és az alkalmazott részvételi technikák alkalmatlansága, valamint
- (4) a részvételi folyamat a döntéshozatalban, a végrehajtásban és az ellenőrzésben való részvételre nem terjed ki.

Mindezek alapján a szereplőket számtalan *átvétési tényező* akadályozza abban, hogy részvétellel mint eszközzel valóban élhessenek. A kutatás során leltárt készítettünk e korlátozó tényezőkről³, amelyek kijelölik a helyi fejlesztés folyamat-aspektusával kapcsolatos beavatkozási pontokat. A *részvételt korlátozó tényezők* egyik jelentős csoportja arra vonatkozik, hogy a részvétel lefektetett keretei nem megfelelőek a szereplők számára (és nem áll módjukban azokat alakítani). A korlátok másik jelentős csoportja pedig a részvételi folyamat nem megfelelő voltára vonatkozik.

Mindezek alapján a helyi fejlesztés folyamatának gyökeres újragondolására volna szükség. A fejlesztési folyamat jelen formájában ugyanis valamennyi résztvevő számára kellemetlen (rossz érzést okoz); még ha különböző okokból kifolyólag is (többletteher, felesleges cirkusz, kirekesztettség, a beletett munka értelmetlen volta stb.). Emellett valamennyi

³ Ezt a kötet 5. tanulmánya tartalmazza: „Részvétel vagy kizárás? A hazai városfejlesztési folyamatok értékelése a folyamatok aspektusából”.

szereplő úgy érzi, hogy kevés a rendelkezésre álló idő, és túl kicsi a folyamat feletti helyi autonómia.

A mostani fejlesztési folyamatok nemcsak a képességszemlélet, hanem a szereplők jelentős része szerint is igen messze vannak a ideálistól. Az *ideális folyamat* felé vezető esetleges elmozdulást azonban *hatalmi konfliktusok* szegélyezik.

A megkérdezettek egy jelentős része jóval szélesebb körű, és érdemibb részvételt szeretne, ahol a szereplők valós jogosítványokat kapnak a folyamat során. Ezen csoportba egyaránt tartoznak politikusok, kutatók, tervezők, és civil szervezetek képviselői, ám valamennyien jelentős korlátokat látnak abban, hogy a folyamatok alakítójává válhassanak (azaz, jellemzően kevés hatalommal bíró szereplők). Több ízben hangsúlyozzák, hogy a helyi szereplőkben (beleértve a lakosokat is) a sikeres helyi fejlesztéshez szükséges tudás hordozóit látják. Többen közülük olyan alapértékeket helyeznének középpontba, mint az emberközpontú fejlesztés, a társadalmi igazságosság és a fenntarthatóság.

Ugyanakkor e csoport tagjai ugyanúgy kevés tudással és tapasztalattal rendelkeznek a deliberatív részvétel kapcsán, mint a tervezők. Így amikor nagyobb részvétel mellett érvelnek, sokszor olyan technikákat és folyamatokat említene, amelyek a képességszemlélet alapján nem hoznának valódi részvételt. Amennyiben a valós változások e diskurzus mentén indulnak el, úgy a részvétellel kapcsolatos kudarcélmények halmozódása várható.

A változást igénylőkkel szemben áll a szereplők egy másik köre (jellemzően a mostani hatalmi központ tagjai), akik nem tartják kívánatosnak az ilyen irányú elmozdulást. Ebből is látszik, hogy a helyi fejlesztési folyamatokban történő elmozdulás nem egyszerűen egymás meg nem értéséből fakad, és nem is egyszerűen „szakmai kérdés”, hanem hatalmi kérdés is egyben. Az elmozdulás meglevő hatalmi pozíciókat kezdene ki.

Tézis 9. Az ideális folyamat a szereplők és a képességszemlélet szerint

A helyi fejlesztési folyamat kapcsán az érintett szereplők döntő része olyan elmozdulást tartana kívánatosnak, amelyik nem áll ellentétben a képességszemlélet érveivel. Ugyanakkor azt a fajta reflexív gondolkodást, amelyet a képességszemlélet alapján alapvető fontosságúnak tartunk, nem tudtuk azonosítani a szereplők döntő többségénél. Ez azt eredményezheti, hogy a változási folyamatok egy olyan diskurzus mentén indulnak el, amely nem teszi lehetővé a jelenlegi keretek érdemi újraírását. A változásnak emellett egyértelmű ellenérdekeltjei is vannak. Egyrészt azok, akiknek politikusi, apparátusbeli vagy szakértői pozíciójából adódó hatalma sérülhet. Másrészt azok, akik hozzáférnek a hatalomgyakorlás rejtett formáihoz.

4. Marginalizált csoportok mint a helyi fejlesztések szereplői

Amennyiben figyelmünket a helyi közösség képességeire (a valóban elérhető értékes tevékenységekre és állapotokra) összpontosítjuk, akkor természetes módon adódik a kérdés: ki az, aki részesül a fejlesztések eredményeiből, és ki az, aki kimarad? A kimaradók képesek-e arra, hogy alakítsák a fejlesztési folyamatot, és ilyen értelemben saját ügyeik tevékeny előmozdítói legyenek? Ha nem, úgy törekszik-e a helyi fejlesztés „képessé tételükre”?

Napjainkra a helyi fejlesztési döntések támogatásához több olyan standardizált módszertannal rendelkező, részvételi döntés-előkészítő technika áll rendelkezésre (pl. állampolgári tanács, konszenzus konferencia, 21. századi városgyűlés, vitázó közvéleménykutatás), amelyek egyfelől kifejezetten annak érdekében és úgy lettek létrehozva, hogy az érdemi deliberatív részvételnek tulajdonított elméleti előnyöket biztosítsák. Másfelől pedig alkalmazásuk összhangban van a helyi fejlesztési döntések és a helyi fejlesztési folyamatok tervezésének idő- és költségigényével. E technikák alkalmazása a képességszemlélet felől értékelve hatalmas előrelépést jelentene a helyi fejlesztések tervezése terén a jelenlegi haza gyakorlathoz képest. E folyamatok ugyanis kiválóan alkalmasak arra, hogy a társadalom bizonyos csoportjainak érdemi beleszólási lehetőséget biztosítsanak a jóllétüket érintő döntésekbe. Ugyanakkor más csoportok esetén még e technikák alkalmazása sem feltétlenül eredményezné a folyamatok alakításának lehetőségét.

Tézis 10. Mélyszegény érintettek részvételének korlátai

Még az elviekben érdemi részvételt biztosító technikák is csak korlátozott mértékben képesek a mélyszegény érintettek érdemi részvételének biztosítására. Számos tényező ugyanis szisztematikusan a mélyszegény – különösen a szegregált környezetben élő mélyszegény – lakosok kizáródásához vezethet. A társadalomban általában is tapasztalható különbségek, hatalmi viszonyok és elnyomás, képesség- és lehetőségbeli különbségek itt is szükségszerűen érvényesülnek. E kizáródás ráadásul jó eséllyel nemcsak a fenti jellemzőkkel bíró részvételi folyamatok, technikák esetében jelentkezik (a hívott térben), hanem olyankor is, amikor az érintettek maguk próbálják kikényszeríteni, hogy hangjukat hallathassák (pl. demonstrációk, sajtónyilvánosság, folyamatok jogi útra terelése – a szerzett térben).

Így különösen fontos, hogy a részvétel „terepi megvalósítása” során reflektáljunk arra, hogy kik(nek a szempontja, érdekei, értékei) maradnak ki, marginalizálódnak a folyamat során. Ha ez nem történik meg, akkor a deliberatív részvétel alkalmazása – egyes csoportok társadalmi részvételének erősítése mellett – a kizárás eszköze is egyúttal. Mindez azt a veszélyt is magában hordozza, hogy a deliberatív részvételi folyamatok eredményére megfelelő módon előállított, konszenzusos közösségi véleményként tekin-

tünk, miközben a kimaradó értékeket, érdekeket pont azok a technikák fedik el, amelyek pedig felszínre hozásukra hívatottak.

Azaz a képességszemlélet-alapú helyi fejlesztésben alapvető fontosságú a *részvételi technikák reflexív alkalmazása*: maguknak a részvétel kereteinek is a nyílt viták tárgyává kell válniuk.

A mélyszegények kapcsán különösen lényeges (az az általánosan is megfigyelhető) jelenség, hogy a partnerségi folyamat lezárultával azok a terek, amelyek a részvételre és deliberációra lehetőséget adtak, eltűnnek, és így velük együtt eltűnik ama képességek gyakorlásának lehetősége is, melyek e terekhez kötődtek. A mélyszegény társadalmi csoportok általánosságban vett képessé tételéhez sokkal többre van szükség, mint viszonylagosan rövid időtávú, egy-egy projektre korlátozódó részvételi folyamatokra. Így ahhoz, hogy a mélyszegény érintettek is érdemi beeszólást gyakorolhassanak hosszabb távon, a bevonást egy-egy ügyre korlátozó technikáknál jóval több kell. A társadalmi részvételt e csoportok esetében „képessé tételként” (empowerment) is kell értelmezni.

Kutatásunk során a képességszemlélet alapján felállított elemzési keret segítségével elemeztük az integrált városfejlesztési stratégiák keretében elkészülő *antiszegregációs terveket*. E dokumentumok azok, amelyek a hazai városok fejlesztéspolitikai elképzelésein belül kifejezetten a szegénység és szegregáció elleni beavatkozásokkal foglalkoznak.

Tézis 11. Az antiszegregációs tervek a képességszemlélet szempontjai alapján

Az antiszegregációs tervek a képességszemlélet alapján adódó szegénységkezelési szempontokat csak kis részben veszik figyelembe. A célok helyett az eszközökre koncentrálnak, és olyan fontos átváltási tényezőket hagynak figyelmen kívül, mint a szegénységi csapda vagy a megváltozó mentális folyamatok. Az érintettek részvételének csupán instrumentális értéket tulajdonítanak a tervek, de még ez esetben sem merül fel a szegénységben élők bevonása a fejlesztésre vonatkozó tudás előállításának folyamatába.

Az antiszegregációs tervek meglehetősen heterogének, mind tartalom, mind terjedelem, mind részletesség tekintetében, ám többségük az általánosságok szintjén mozog. Bár a tervek többsége felismeri, hogy a pénzbeli vagy természetbeli támogatás önmagában nem elegendő, mégis olyan sarkalatos átváltási tényezők részletes vizsgálata hiányzik, mint a szegénységi csapda vagy a megváltozott mentális folyamatok felismerése. Ahol ezek említésre kerülnek, általában ott sem kapcsolódik hozzájuk lehetséges beavatkozás. Az átváltási tényezők figyelembevétele nélkül az sem derül ki, hogy az eszközök hogyan tudnak képességgé válni a tervezett beavatkozások megvalósulása során. A tervek/programok a célokat és értékeket adottnak tekintik.

A részvétel fontosságát sok terv felismeri, mégis annak csupán instrumentális jelentőséget tulajdonít, azaz mindössze a fejlesztések elfogadása és zökkenőmentes megvalósítása szempontjából tartják fontosnak. Emellett a részvétel főleg intézmények, szakértők szintjén jelenik meg, ám nagyon kevés információt hordoznak a tervek arról, hogy ezek a résztvevők hogyan és milyen módon lettek ténylegesen bevonva a tervezés folyamatába.

5. A helyi fejlesztés néhány előfeltevésének kritikája empirikus eredményeink fényében

Az eredményeink lehetővé teszik, hogy röviden reflektáljunk a helyi fejlesztés szakirodalmának néhány alapvető területére:

1. a helyi fejlesztések szereplői;
2. a stratégia szerepe;
3. a fejlesztésre vonatkozó tudás és a döntéshozatal viszonya.

E területeket – tapasztalataink szerint – olyan (gyakran csak a háttérben megbúvó, evidensnek tekintett) elképzelések uralják, amelyek nem állnak összhangban kutatásunk empirikus eredményeivel. Ezen a ponton természetesen nincs mód e területek mélységi elemzésére, és azt sem állítjuk, hogy a szakirodalom nem volna jóval összetettebb, mint az általunk kritizált „általános vélekedés”. Csupán arra szeretnénk rámutatni, hogy ezek olyan mélyen fekvő kategóriák, amelyekre a szakirodalom sokszor nem is reflektál tudatosan, amelyekkel a témát tanulmányozó diákok természetes módon, kritika nélkül találkozhatnak a bevezető tankönyvekben.

(1) A helyi fejlesztésekkel kapcsolatos gondolkodás jellemzően *a szereplők* jól meghatározott csoportjaira utal (pl. vállalkozások, kormányzat, civil szervezetek), és e csoportokhoz sajátos (a csoportra jellemző) motivációkat köt (pl. Swinburn et al. 2006, Lengyel 2010, Bajmócy 2011). E felsorolásokban általában formális szervezetekre szokás szereplőként utalni (pl. nem jelenik meg a szervezet és a szervezet színeiben részt vevő személy közti különbségtétel). Ám elemzésünk szerint e kategóriák pontatlanok és nem segítik a helyi fejlesztések dinamikájának megértését.

Elemzésünkben (bár voltak tipikusan civil vagy tervezői témák, perspektívák) nem elsősorban a szektorhoz való tartozás mentén váltak szét az interjúalanyok interpretációi. A hatalmi (döntéshozói) központtól való távolság – amellyel Maier (2001) jellemezte a helyi fejlesztések szereplőit – már több eligazítást adott, de még ez is sok ponton félrevezetőnek bizonyult. Például a zárt tér egyes tagjainak perspektívája nagyon közel állhat bizonyos civil szervezetek képviselőinek szempontjaihoz. Avagy egy-egy közgyűlési tag, vagy vállalatvezető interjújában egyszerre voltak jelen „politikusi”/, „vállalatvezetői” és „állampolgári” perspektívák.

Valójában a szereplőket komplex viszonyulások fűzik egyszerre több szektorhoz is, különböző (néha akár egymással ellentmondásban álló) szerepeket is betölthetnek, és egyszerre befolyásolják viselkedésüket egyéni (állampolgári, fogyasztói stb.) és szervezeti (pl. vállalati- vagy pártérdek) motivációk. Képviselő és

képviselő, vállalat és vállalat, civil és civil között ég és föld lehet a különbség. Úgy véljük, a helyi szereplőkről kialakított precízebb kép – pl. amelyet Avelino és Wittmayer (2016) javasolt más területen – alapvető fontosságú lenne a helyi fejlesztési folyamatokkal kapcsolatos elméletalkotás számára.

A szereplők elválnak a formális–informális, profitorientált–non-profit, közintézmény–magánintézmény dimenziók mentén, de ezek között átjárások is vannak. Jellemzi őket továbbá a hatalmi központtól való távolság, de ez eltérhet a hatalom látható, rejtett és láthatatlan formái kapcsán. Emellett a szereplők bonyolult és változatos hatalmi viszonyok részesei, amelyek jelentősen hatnak tevékenységükre (és ez sokszor független a korábbi dimenzióktól), pl.: szakértő–laikus, munkáltató–munkavállaló, felnőtt–fiatalkorú, többség–kisebbség, férfi–nő, gazdag–szegény.

(2) Általános vélekedésnek gondoljuk, hogy *a helyi fejlesztési stratégiák* célja, hogy a szereplők erőfeszítéseit koordinálva és köztük szinergiákat létrehozva lehetővé tegye az értékesnek tartott vízió elérését (pl. Swimburn et al. 2006). A stratégiai szemlélet nyilvánvalóan a múltból építkező allokatív megközelítésen, illetve az ad hoc beavatkozásokból eredő „hatékonyságvesztésen” akar túllépni. A stratégia egyik legalapvetőbb feltételezett tulajdonsága, hogy a helyi szereplők kísérletet tesznek arra, hogy megvalósítsák.

Az empirikus elemzés azonban jelentősen árnyalta ezt a képet. A szereplőknek gyakorlatilag egyöntetű véleménye, hogy a stratégia alig van (vagy egyáltalán nincs) hatással a helyi fejlesztési gyakorlatra. Ezzel együtt betölt bizonyos funkciókat, így tartalma nem teljesen indifferens. Például hivatkozási alappá válhat (a „megfelelő” részekből lehet szemezgetni; a nem kívánatos ötletek hitelteleníthetők segítségével); a rá épülő (szintén jogszabályi kötelezettségből eredő) kötelező feladatok teljesíthetők segítségével; intellektuális kaland stb.

Ezzel együtt a tervek funkciója igazán akkor érthető meg, ha *a helyi fejlesztés céljával kapcsolatos narratívákkal* együtt tárgyaljuk. A szereplők nagyon jelentős része (és köztük a zárt tér szereplőinek túlnyomó többsége) a helyi fejlesztést a kívülről jövő fejlesztési források elköltésének folyamataként értelmezi. Azaz a helyi szereplők „mindennapi tevékenységének” eredménye (még ha a vízió irányába is mutatna, és egymással szinergikus hatásokat generálhatna is) nem része a helyi fejlesztésnek. Helyi fejlesztés az, ami erre szánható közpénzekből jön létre, tehát szükségszerűen jól elhatárolható kezdettel és véggel rendelkező projektekből áll.

Ez alapján már nem meglepő, hogy a helyi fejlesztési dokumentumok legfontosabb eleme a bennük szereplő projektlista. E projektlista azonban jórészt a tervezési folyamattól függetlenül kerül bele a dokumentumba (jelentős részben háttéralkuk, rejtett hatalmi formák és a nemzeti szint beleszólásának következményeként). Mindez a képességszemlélet fogalmaival leírva egy sajátos átváltási tényező, amely a helyi fejlesztési dokumentum mint eszköz használatát korlátozza.

Mindez azt is maga után vonja, hogy *a szereplők szemében nem az az igazán lényeges mozzanata a helyi fejlesztéseknek*, hogy mi van a helyi fejlesztési dokumentumokban. Sőt, nem is a dokumentumok tervezési folyamata képezi a részvétel igazán lényeges terét. A szereplők többsége számára a helyi fejlesztés valósága a projektek megvalósítása kapcsán mutatkozik meg. Ezzel kapcsolatban viszont a részvétel hívott terei gyakorlatilag egyáltalán nem működnek.

(3) Az előző két építőelem áttekintése is szükséges volt a harmadik érinteni kívánt terület, *a fejlesztésre vonatkozó tudás és a döntéshozatal viszonyának* elemzéséhez. Az általános elképzelés szerint a helyi fejlesztésekkel kapcsolatos tudás előállítása szakértői feladat, amelyet a szakértők akkor tudnak jól ellátni, ha (a) ehhez megfelelőek a keretek, pl. van rá elég idő; (b) a politika nem avatkozik közbe. A szakértő alapvetően javaslatokat fogalmaz meg (pl. scenáriókat vázol fel), a politikai döntéshozó pedig a megalapozott javaslatok közül választ – a politikai szintéren. A szakértői munka minőségének tehát egyrészt az árthat, ha a politika beavatkozik, másrészt az, ha a laikus beleszól (neki maximum a politikai szintér befolyásolásával kellene foglalkoznia).

Elemzésünk megmutatta, hogy ez a közkeletű vélekedés igen mélyen gyökerezik; sok szereplő gondolkodásában visszaköszön, és így alakítja is tevékenységüket. A szereplők nagyon jelentős része érvelt például amellet, amikor az ideális folyamatról beszélt, hogy nagyobb szerepet kellene adni a „szakmaiságnak” – méghozzá pont az előbb vázolt séma mentén:

- A szereplők valóságát az az élmény uralja, miszerint a politikai szintéren a szakmai érvek sokszor süket fülekre találnak; ott szakmaiatlan döntések születnek. Nagy hangsúlyt kapott a megszólalásokban a szakma kontra politika konfliktus. Így nem csoda, hogy nagyon sok szereplő azért emelt szót, hogy nagyobb hangsúlyt kapjanak a szakmai érvek a fejlesztések során.
- Nem kérdőjelezték meg a szakmai és politikai színteret elválasztó mély árkot. Úgy vélték, hogy a szakértői munka vége a javaslattétel, csak kár, hogy ez nem kap kellő teret a döntéshozatalban.

Ugyanakkor elemzésünk más részei jelentősen árnyalják ezt a képet, és rámutatnak e megközelítés korlátaira. Empirikus elemzéseink ugyanis azt mutatják, hogy az a hipotetikus szereplő, aki a döntéshozatali szintéren hangot adna a szakmai érveknek, a szakpolitikus (?) nem létezik. Valójában nincsen ilyen szereplő. Ha a szakértők nem vesznek részt a döntéshozatali szintér „politikai” vitáiban, akkor maximum a fejlesztési dokumentumok képviselik a „szakmaiságot” – amikről viszont kiderült, hogy (a) senki sem olvassa őket; (b) nem igazán alakítják a valóságot.

A helyzet viszont még ennél is összetettebb, legalább két területen. Egyrészt *a politikai színtér szelektíven felhasználhatja a szakértői érveket* – azokat, amelyek alátámasztják mondandóját, és hiteltelenítik az ellenfelek álláspontját. Az egyéb érvek, dilemmák pedig egyszerűen eltűnnek a süllyesztőben. Ilyen módon a szakértői állásfoglalások (ha semlegesnek is szánták azokat), a politikai játszmák részévé válnak. Senki nem marad semleges – jóllehet érveit elképzelhető, hogy nem szándékainak megfelelően fogják használni.

Másrészt a szakértői oldalon létrehozott tudás semlegessége nem tartható feltevés, amellyel bizonyos síkon maguk a szereplők is tisztában vannak (így részint ellentmondva a szakmai és politikai elkülönítés kapcsán saját maguknak). Számos interjúalany rávilágított arra, hogy a szereplők kezében meglévő „helyi tudás” becsatornázása fontos feladat. A helyi fejlesztésekkel kapcsolatos érvényes tudás előállítása nem klasszikusan vagy kizárólagosan „szakértői” feladat. Ráadásul a szakértők munkájuk során világos értékkelköteleződések mentén dolgoztak, és ezt nyíltan vállalták (pl. a részvétel vagy a fenntarthatóság elve mellett tették le a voksot). Arról is beszámoltak, hogy ez hatással volt a munkájuk eredményére. S az is megjelent, hogy sok esetben éppen a mögöttes előfeltevések vagy értéktartalom miatt döntenek egy-egy javaslat megtétele mellett vagy ellen (pl. ezért mellőzték a kis lakosságú, a lemaradókat hátrahagyó Pécs elképzelését; ezért nem lehetett több esetben a koncepció részévé tenni a kormányzással kapcsolatos részeket).

Miközben tehát tovább él a modernitás egyik legalapvetőbb elképzelése (a szakértői és politikai színterek elválasztása), a valóság inkább Latournak (1993) ad igazat: a fejlesztéssel kapcsolatos tudás előállítása, illetve a döntéshozatal (politikai) színtere sokszorosán összekapcsolódik. A résztvevők egy hibrid hálózat részét alkotják: állampolgárok és a tudás birtokosai és érvényességének megítélői egy személyben. E minőségeikben pedig változatos viszonyok résztvevői: képviselő–képviselt; laikus–szakértő stb.

A szakértői és politikai színtér működésének igazi kerékkötője nem a két felségterület összekapcsolódása (az ugyanis elkerülhetetlen), hanem az összekapcsolódás tényének a tagadása. Valójában ez akadályozza meg, hogy a helyi fejlesztéssel kapcsolatban minőségi tudás jöjjön létre, és azt is, hogy ez a tudás a döntéshozatali folyamat érdemi részévé váljon.

Felhasznált irodalom

- Arnstein, S. R. (1969): A Ladder of Citizen Participation. *Journal of American Planning Association*, 4, pp. 216–224.
- Avelino, F. – Wittmayer, J. M. (2016). Shifting power relations in sustainability transitions: A multi-actor perspective. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 18, 5, pp. 628–649.
- Bajmócy Z. (2011): *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe*. JATEPress, Szeged.
- Latour, B. (1993): *We have never been modern*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Lengyel I. (2010): *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Maier, K. (2001): Citizen Participation in Planning: Climbing a Ladder? *European Planning Studies*, 9, 6, pp. 707–719.
- Sen, A. K. (2003): *A fejlődés mint szabadság*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Swinburn, G. – Goga, S. – Murphy, F. (2006): *Local Economic Development: A Primer. Developing and Implementing Local Economic Development Strategies and Action Plans*. The World Bank, Washington, DC.